פניני תרגום יונתן

חידושים ופנינים בפרשנות המקרא מתרגום יונתן בן עוזיאל

גיליון מספר: 210

פרשת תולדות

וַיֶּעְתַּר יִצְחָק לַיְיָ ♦ סוד כוחה העצום של תפילת יצחק שהפכה את גזרת הקב"ה

(כה,כא) וַיֶּעְתַּר יִצְחָק לַיְיָ לְנֹכַח אִשְׁתּוֹ כִּי עֲקָרָה הִוא וַיֵּעָתֶר לוֹ יְיָ וַתַּהַר רִבְקָה אִשְׁתּוֹ.

צריך להבין מדוע באה התפילה בפסוק בלשון עתירה, שהיא לשון נדירה במקרא, וכמו"כ מה מרומז בזה ששרש עת"ר בא שני פעמים בפסוק, פעם אחת בלשון פָּעַל – וַיֶּעְתַּר, ופעם אחת בלשון נפעל – וַיֵּעָתֶר?

רש"י סבור ש'עתירה' היא לשון של הפצרה - ריבוי תפילה. אולם ת"י מבאר באופ"א:

וַאֲזַל יִצְחָק לְטָוָר פֻּלְחָנָא, אֲתַר דְּכַפְּתֵיהּ אֲבוּי, וְהַפֵּךְ יִצְחָק בִּצְלוֹתֵיהּ דַּעְתֵּיהּ דְקֳדָּ"ה מִמָּה דְגָזַר עַל אִנְתְּתֵיהּ, אֲרוּם עַקָרָא הֲוָת גַּבֵּיהּ עֶשְׂרִין וְתַרְתֵּין שְׁנִין, וְאִתְהַפִּיךְ בְּגִינֵיהּ דַּעְתֵּיהּ דְקֳדָּ"ה מִמָּה דְגָזַר עֲלַיהּ דְּאַף הוּא הֲוָה עָקַר, וְאִתְרַוַּח וְאִתְעַבַּרַת רִבְקָה אִנְתְּתֵיהּ.

[והלך יצחק להר העבודה, המקום בו עקדו אביו, והפך יצחק בתפילתו את דעתו של הקב"ה ממה שגזר על אשתו, כי עקרה הייתה אצלו עשרים ושתים שנים[1], והתהפכה בגללו דעתו של הקב"ה ממה שגזר עליו, שאף הוא היה עקר, ונתרווח, ונתעברה רבקה אשתו].

גם יצחק היה עקר

מת"י עולה שתירגם עָתַר מלשון היפוך, וכדברי חז"ל (יבמות סד.) שעָתָר הוא כלי המהפך את התבואה, ולענין תפילה העתירה היא פעולה של העותר המנסה להפך את גזר הדין הניתן כלפיו, ת"י מבאר שמלכתחילה נגזר על יצחק ורבקה **שניהם** להיות עקרים[2], ובתפילתו הפך יצחק את הגזרה הן עליה והן עליו, ולכן בא שרש עת"ר פעמיים בפסוק, ללמד שיצחק הפך בתפילתו את גזרת העקרות מרבקה, ובגין כך, גם ממנו התהפכה הגזרה.

לאור זאת מובן המשמעות של וַיֵּעָתֶר בלשון נפעל, שאכן הסכים ה' להפוך (כביכול) את דעתו ולבטל את גזר הדין.

יש להוסיף שבת"י מדוייק שתפילת יצחק היתה **רק על העקרות של רבקה**, ומכח תפילה זו נהפכה אף גזרת העקרות ממנו, וכמאמר חז"ל (ב"ק צב.): 'כל המבקש רחמים על חבירו והוא צריך לאותו דבר, הוא נענה תחילה'.

יצחק הפך בתפילתו גזר דין, ולא היתה כאן פקידה בראש השנה

לאור האמור ניתן לישב קושיא עצומה, על הנאמר בגמ' (ר"ה יא.) שבראש השנה נפקדו שרה רחל וחנה. וברש"י שם מפרש שנפקדו פירושו שנגזר עליהם שיהיה להם הריון[3]. ואילו **רבקה לא מוזכרת בגמ' כלל**, למרות שאף היא היתה

---

1. רבים תמהו למה נקט ת"י עשרים **ושתים** שנים, הלא יצחק היה בן ששים כשנולדו יעקב ועשו, ונשא את רבקה עשרים שנים קודם לכן (כמובא ברש"י לעיל פס' כ), וא"כ עברו רק עשרים שנים (וכן הגירסא בפרקי דר"א להלן)? ובספר פרדס יוסף הביא בשם ספר "לשון הזהב" שפירש עפ"י דברי רש"י (להלן פס' כו) שרבקה הייתה בת כ"ג כשנולדו יעקב ועשו, וא"כ נתעברה מעט אחר שמלאו לה כ"ב, ולפי זה י"ל שכוונת התרגום שרבקה נחשבה לעקרה מעת לדתה כ"ב שנים. אלא שצ"ע הלשון שכתב **כי** עקרה היתה **אצלו** כ"ב שנים, וצ"ע.

2. כדברי הגמ' ביבמות (סד.) אמנם עיין ברד"ק וחזקוני שדייקו ממ"ש "לנכח אשתו", כי רק עליה נגזרה עקרות ותפילתו הייתה בסיבתה.

3. לכאו' רש"י בא לאפוקי שאין הפירוש שהתעברו ממש בראש השנה, משום שאין זה מסתדר עם זמן לידת בניהם, כמבואר בסוגיא שם, ולכך מפרש שרק נגזר עליהם שיהיה להם הריון.

עקרה שנים רבות ולבסוף נפקדה, ולכאורה אם נפקדה רבקה בהכרח שנגזר עליה בראש השנה שיהיה לה בן! ואם כן מדוע לא מנו אותה בכלל האמהות שנפקדו בר"ה?

אך לדברי ת"י יתכן לומר שרבקה אכן לא נפקדה בראש השנה, (פקידה פירושו שעלה זכרונה לטובה לפני ה') **ולהיפך בראש השנה נגזר עליה – שאף בשנה ההיא לא יהיה לה הריון**, אלא שתפילתו של יצחק המכונה באופן נדיר – 'עתירה' הצילחה להפוך את גזר הדין, וכדברי חז"ל (יבמות סד.) ש'עתר' הוא כלי המהפך את התבואה והמשילו את כח תפילתו של יצחק לכלי זה שכשם שהכלי מהפך את התבואה, כך גם הצדיק בתפילתו יכול להפך מידת הדין למידת הרחמים.

מה שת"י תרגם את שרש עת"ר במשמעות של היפוך, כן מפורש בדברי חז"ל (בר"ר סג, ה):

*ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו... ר"ל אמר שהיפך את הגזירה, **ולפום כן קריין ליה 'עתרא', דאפיך אידרא**.*

וביבמות (סד.) נתפרש יותר:

*א"ר יצחק, למה נמשלה תפלתן של צדיקים כעתר? מה עתר זה מהפך התבואה ממקום למקום, **כך תפלתן של צדיקים מהפכת מדותיו של הקדוש ברוך הוא ממדת רגזנות למדת רחמנות**.*

יצחק התפלל בהר המוריה – סוד הכוח של תפילת יצחק

והנה יש לידע מה היה הכח מיוחד בתפילתו של יצחק, שבאמצעותה הצליח לבטל גזירה זו?

בת"י משמע שהצטרף לכך **סגולת המקום שבו התפלל, בהר המוריה, שהוא המקום שכפתו אביו** והתפילה במקום זה עוררה את זכות העקידה והועילה שתתקבל תפילתו.

ויתכן שמטעם זה הזכיר ת"י את העקידה דווקא על ידי בחירת פרט זה **'שכפתו אביו'** – שאברהם קשר את יצחק, שהרי דבר זה היה לבקשת יצחק שלא יפסל הקרבן ויתחלל כבודו של אברהם (כמבואר בת"י בפרשת וירא), וכדרכו של ת"י להזכיר באופן זה את זכותו וחלקו של יצחק בעקידה, וההדגשה כאן היא שעל ידי שעורר זכות זו נתקבלה תפילתו והצליח להפך דעתו של הקב"ה ולבטל את העקרות מרבקה וממנו.

יצחק הלך עם רבקה להתפלל בהר המוריה

כדברי ת"י שיצחק התפלל בהר המוריה מבואר גם בפרקי דר"א (פרק לב):

*ואחר עשרים שנה **לקח יצחק והלך עמה להר המוריה למקום שנעקד שם והתפלל על ההריון**...*

בפרקי דר"א כאן ישנה תוספת על דברי ת"י, דהנה רש"י פירש 'לנכח אשתו' – זה עומד בזוית זו ומתפלל, וזו עומדת בזוית זו ומתפללת, ואילו ת"י תירגם 'לנכח אשתו' – על מה שגזר (ה') על אשתו. ומשמע שלפירושו יצחק הלך יחידי להר המוריה ושם הפציר על אשתו, אך בפרקי דר"א נוסף שיצחק לקח עמו את רבקה והלכו יחדיו להר המוריה ושם התפללו.

עוד בענין פקידת האמהות, ראה בגיליון על ראש השנה.

וְרַב יַעֲבֹד צָעִיר • מתי הרב יעבוד את הצעיר, ומתי הצעיר יעבור את הרב?

(כה,כג) ... וּלְאֹם מִלְאֹם יֶאֱמָץ וְרַב יַעֲבֹד צָעִיר.

"ורב יעבוד צעיר", מי יעבוד את מי?

הפירוש המקובל (כמו שתרגם אונקלוס) – **שהגדול יעבוד את הקטן**, ואם כן נאמרה כאן נבואה שעשו יעבוד את יעקב, ולכאורה נבואה זו מוחלטת היא, אלא שבברכת יצחק לעשו אמר לו: 'והיה כאשר תריד ופרקת עולו מעל צואריך' – משמע שאין הנבואה מוחלטת וישנם מצבים ש'הרב' לא יעבוד את הצעיר. ואכן הרד"ק כתב שלשון הפסוק יכולה לסבול שני פירושים הפוכים, 'ורב יעבוד (את) צעיר', או 'ו(את) רב, יעבוד (ה)צעיר'.

בת"י מבואר שהנבואה תלויה ועומדת:

וּמַלְכוּ מְמַלְכוּ יְהֵי אֲלַהִּים, וְרַבָּא יֶהֱוֵי מִשְׁתַּעְבֵּד לְזְעֵירָא, **אִם בְּנוֹי דְזְעֵירָא נָטְרִין פִּקּוּדַיָּא דְאוֹרַיְתָא.**

[ומלכות ממלכות תחזק, והגדול יהיה משועבד לצעיר, **אם בניו של הצעיר ישמרו מצוות התורה**].

לפי ת"י הפסוק מתפרש מלכתחילה שעשו יעבוד את יעקב, אבל ההבטחה אינה החלטית, אלא **תלויה בהתנהגות בניו של יעקב**. ולמד זאת ת"י מברכת יצחק לעשו – 'והיה כאשר תריד' שהיא פירוש הנבואה שנאמרה כאן לרבקה – 'ורב יעבוד צעיר'.

רעיון דומה מובא בב"ר (סג,ז):

*ורב יעבוד צעיר, אמר רבי הונא **אם זכה יעבוד ואם***

לאו, ייעבד[4].

כלומר לברכה יש שני משמעויות ואם יזכה תתקים במשמעות הפשוטה שעשו יעבוד את יעקב, אך אם לא יזכה - תתקיים המשמעות השניה - שיעקב יעבוד אצל עשיו. בבעלי התוס' מצינו שפירשו את הפסוק רק כמשמעות השניה - באופן שהצעיר יעבוד את הרב, ולדבריהם הפסוק מרמז על שיעבוד ישראל בגלות הארוכה:

*פי' ר"ת, **הרבה יעבוד צעיר את הגדול, כלומר זמן גדול יהיה משועבד**, ו"רב" - כמו 'יש לי רב' (להלן לג,ט).*

וַיְהִי עֵשָׂו אִישׁ יֹדֵעַ צַיִד אִישׁ שָׂדֶה וְיַעֲקֹב אִישׁ תָּם יֹשֵׁב אֹהָלִים • תחום

עיסוק או דרך חיים?

(כה,כז) וַיִּגְדְּלוּ הַנְּעָרִים וַיְהִי עֵשָׂו אִישׁ יֹדֵעַ צַיִד אִישׁ שָׂדֶה וְיַעֲקֹב אִישׁ תָּם יֹשֵׁב אֹהָלִים.

יש להבין האם התארים הבאים בפסוק ליעקב ולעשו, באים לתאר את מלאכתם ומעשיהם, או שהם מרמזים לתכונות נפשם. עוד צ"ב מה הפירוש 'איש שדה'?

רש"י מפרש 'איש יודע ציד' - על **מלאכת הרמאות** שעשו היה חריף לרמות ומרמה את אביו, ואילו יעקב **לא היה בקי בכל אלה אלא איש תם.** ו'איש שדה' מפרש רש"י על תחום העיסוק, עשו - אדם בטל שצד חיות ועופות, ואילו יעקב יושב אהלים - עסוק בתורה באהלי שם ועבר[5].

ת"י מפרש שכל הפסוק נסוב על דרך החיים של עשו ויעקב:

וּרְבִיאוּ טַלָּיָא, וַהֲוָה עֵשָׂו גְּבַר נַחְשִׁירְכָן לְמֶצוֹד עוֹפָן וְחֵיוָן, גְּבַר נָפֵיק חֲקַל קָטֵיל נַפְשִׁין, דְּהוּא קְטַל יָת נְמִרוֹד וְיָת

חַנּוֹךְ בְּרֵיהּ, וְיַעֲקֹב גְּבַר שְׁלִים בְּעוֹבָדוֹי, וּמְשַׁמֵּשׁ בְּבֵית מִדְרְשָׁא דְּעֵבֶר תָּבַע אוּלְפָּן מִן קֳדָם יְיָ.

[ויגדלו הנערים, והיה עשו איש בטל[6] לצוד עופות וחיות, איש יוצא לשדות והורג נפשות, והוא הרג את נמרוד וחנוך בנו. ויעקב איש שלם במעשיו, ולמד בבית מדרשו של עבר, דורש תורה מלפני ה'].

מדברי ת"י נראה שהוא פירש שהפסוק מעמיד את **תכונות נפשו של עשו** כנגד אלו של יעקב, עשו היה יושב קרנות ובטל, וזה הביאו להתנהגות ריקנית[7], וסופו ששפך דמים. ואילו יעקב היה שלם במעשיו, ובניגוד לבטלה של עשו, ניצל את זמנו ללימוד תורה[8]. (ובשונה מרש"י שפירש תם - 'אינו בקי בכל אלה', שאינו חריף לרמות, מפרש ת"י תם מלשון שלימות - שלם במעשיו).

ביאור 'איש שדה'

במ"ש ת"י על "איש **שדה**" - שהיה עשו רוצח נפשות, יש לבאר לפי מה שמצינו במקרא ובחז"ל לשון "שדה" בהקשר של רצח, דוגמת 'וַיְהִי בִּהְיוֹתָם **בַּשָּׂדֶה** וַיָּקָם קַיִן אֶל הֶבֶל אָחִיו וַיַּהַרְגֵהוּ' (לעיל ד,ח), וכן על הכתוב (להלן פס' כט): 'וַיָּבֹא עֵשָׂו מִן **הַשָּׂדֶה** וְהוּא עָיֵף', ודרשו חז"ל (בר"ר סג,יב) "עייף מרציחה".

יתכן שת"י במה שמפרט את רציחותיו של עשו - שהרג את נמרוד ואת חנוך, רומז בכך שמשם למד ש'שדה' נאמרה בהקשר של רציחה.

כדברי ת"י שעשו הרג את נמרוד, מובא גם בפרקי דר"א (פכ"ד), שעשו חמד את כותנתו, והרגו ונטלה ממנו. אך מה שהוסיף שהרג גם את 'חנוך' בנו לא מצינו בפירוש, ובמקום אחר מובא בפרקי דר"א (פל"א) שעשו הרג את נמרוד ו'חזיר' בנו[9].

---

4. דרשה זו מבוססת על חילופי כתיב וקרי, כתוב 'יעבד' חסר וי"ו וקרינן 'יעבוד', "ויש אם למקרא ויש אם למסורת, אם זכה הצעיר, יעבוד אותו הרב כפי המקרא, ואם לאו יעבד הרב מהצעיר" (יפה תואר שם).

5. אך ראב"ע ורשב"ם פירשו כי 'יושב אהלים' היינו רועה צאן, מלשון יושב אהל ומקנה.

6. "נחשירכן" - חיבור של שני מילים, נח-שירכן (ערוך ערך נחשרכן), ומפרש ר"ת דהיינו נח ובטל (תוס' ב"ק צב: ד"ה דשרכי). ומצינו בל' ארמי "שירכן" שפירושו בטל, כגון (ב"ק שם) "קינא דשרכי", ופירש רש"י: "אילנות בטלים ואין עושים פרי". וכן (ב"ב קלט.) "מתני' בשרכא", ופירש רשב"ם "אדם בטל" (אהבת יהונתן, והביא דגיר' הערוך נחשידכן, והמשמעות אחת, ועיין בשו"ת הרשב"א (ח"א סי' קסד) שהביא שתי הגירסאות וביארן). אמנם במדרש בראשית זוטא הובא פירוש אחר ש'נחשירכן' היינו צייד מומחה בלשון פרסי.

7. ע"ד לשון רש"י: "אדם בטל וצודה בקשתו חיות ועופות".

8. בטעם שפירש ת"י כן יש לומר על פי מ"ש הכתב והקבלה, ש'איש תם' האמור ביעקב, בהכרח הוא על מעלת נפשו, וממילא מסתבר כי גם 'יושב אהלים' עוסק בזה ע"כ. ויש לומר שכיון שלגבי יעקב הכתוב עוסק בתכונות נפשו, אז גם לגבי עשו יש לפרש כן.

9. ובילקוט (רמז קי) הגירסה 'חיור'.

הַלְעִיטֵנִי נָא מִן הָאָדֹם הָאָדֹם הַזֶּה ◆ האם עשיו ביקש שיעקב יצוק מהתבשיל לתוך פיו?

(כה, ל) וַיֹּאמֶר עֵשָׂו אֶל יַעֲקֹב הַלְעִיטֵנִי נָא מִן הָאָדֹם הָאָדֹם הַזֶּה כִּי עָיֵף אָנֹכִי עַל כֵּן קָרָא שְׁמוֹ אֱדוֹם:

מה משמעות הלשון 'הלעיטני'?

רש"י מפרש 'אפתח פי ושפוך הרבה לתוכו, כמו ששנינו, (שבת קנה:) אין אובסין את הגמל אבל מלעיטין אותו', כלומר במשנה מבואר שהלשון הלעטה היא הכנסה לתוך הפה. מעניין הדבר שהתרגומים (אונקלוס, וכן ת"י) לכאו' לא פירשו כך אלא פירשו לשון טעימה:

וַאֲמַר עֵשָׂו לְיַעֲקֹב אַטְעִים יָתִי כְּדוֹן מִן תַּבְשִׁילָא סְמוּקָא סְמוּקָא הָדֵין אֲרוּם מְשַׁלְהֵי אֲנָא בְּגִין כֵּן קָרָא שְׁמֵיהּ אֱדוֹם:

[ואמר עשו ליעקב הטעימני נא מהתבשיל האדום האדום הזה, כי עיף אני, בגלל כן קרא שמו אדום]

בת"י (וכן באונקלוס) תרגמו 'הלעיטני' - הטעימני ומשמע שלא פירשו כפירוש רש"י שעשיו ביקש שיעקב ישפוך התבשיל לתוך פיו. (וכן דייק ה'אהבת יהונתן'). אולם בספר 'מרפא לשון' פירש שהטעמה זו, היא ההלעטה האמורה במשנה שמלעיטין את הבע"ח כשאובסין אותם.

מִכְרָה כַּיּוֹם ◆ האם מכירת הבכורה חלה היום, והאם נמכרו בה רק ענינים רוחניים או גם זכויות חומריות?

(כה,לא) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב מִכְרָה כַּיּוֹם אֶת בְּכֹרָתְךָ לִי.

יש להבין מה פשר הלשון "כיום", אם הכוונה לעשות את המכירה ביום הזה, למה נכתב כיום - בכ"ף הדמיון[10]. ובעצם הענין קשה מה שייך למכור "בכורה" שהיא תואר וכבוד, אך אינה גוף ממון שניתן להעבירו מרשות לרשות?

רש"י מפרש ש'כיום' הוא כתרגומו 'כיום שהוא ברור' כך מכור לי מכירה ברורה. וכך גם מתרגם יונתן להלן (פסוק כג) על 'השבעה לי **כיום**'[11].

ת"י מיישב תמיהות אלו באופן אחר:

וַאֲמַר יַעֲקֹב, זַבִּין יוֹמָנָא - כְּיוֹם דְּאַנְתְּ עָתִיד לְמִחְסַן, יָת בְּכֵירוּתָךְ לִי.

[ויאמר יעקב, מכרה היום - **כיום שאתה עתיד לירש**, את בכורתך לי].

ת"י מוסיף בתרגומו, מכרה כיום - כמו היום **שאתה עתיד לירש**[12]. ולפי זה לא מדובר בעצם הבכורה שהיא מציאות שאינה ניתנת למכירה, אלא במכירת הזכויות הנגזרות לעשו מן הבכורה. אלא שזכויות אלו עדיין בגדר דבר שלא בא לעולם[13]. לזה אמר לו שיתחייב למכור לו ביום בו תפול לו הירושה מחמת הבכורה, כדברי הרמב"ן: "כי בעבור היות מכירת הבכורה לאחר מיתת אביהם, אמר, מכרה לי הבכורה **לאיזה יום שתפול בו**". (אהבת יונתן)

ולפי זה ניתן להבין את הכתוב להלן (פס' לג): 'וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב הִשָּׁבְעָה לִּי כַּיּוֹם', ותרגם יונתן "וַאֲמַר יַעֲקֹב קַיֵּים לִי כְּיוֹם דֵּיהֵי", כלומר, השבע לי כיום בהיר[14], וצ"ב מה המכוון בשבועה כיום בהיר? ולהנ"ל מיושב שיעקב דרש שישבע לו כמו שהיום בהיר, **כך המכירה ברורה** ולא תתחרט ממנה, **אע"פ שעתה אין תוקף למכירה**[15].

אמנם בת"י בפסוק הבא משמע שמכירת הבכורה היתה **מכירה רוחנית** ולא מכירה ממונית[16], והטעם שעשו הסכים למוכרה הוא מפני שכפר בחיי העולם הבא, אך את ירושת אביו הממונית משמע שלא היה מוכר.

וליישב זאת יתכן לומר שלעולם המכירה היתה גם גשמית, אך לא היה נפקותא כל כך בחלק הגשמי, או מפני שת"י סבר

10. אך עיין רד"ק שכתב כי כף זו היא "כף האמת" ולא כף הדמיון, ומביא לזה ראיות.
11. וכך איתא במדרש לקח טוב מכרה כיום - מהו כיום, מה היום הולך ואינו חוזר, אף מכירתך קיימת בלא חרטה ובלא חזרה.
12. לשון שכל טוב: "כאותו יום שאתה עתיד לירש את בכורתך, מכור אותו לי **מעכשיו**".
13. ראה באוה"ח הק' ועוד מפרשים שעמדו על כך ותירצו כל אחד כפי דרכו. וראה בריב"ש (סימן שכח הובא בקצוה"ח רעח יג) שקודם מתן תורה ניתן היה למכור אף דבר שלא בא לעולם. ובתשובה שם הביא הריב"ש בשם הרא"ש שלכך השביעו יעקב מכיון שדשלב"ל בצירוף שבועה יכול לקנות, אך כתב שלא יתכן שהרא"ש כך אמר. ובקצוה"ח ביאר שיעקב זכה בבכורה מכיון שעשו נסתלק ממנה במה שאמר ולמה זה לי בכורה.
14. לדעת רש"י גם 'מכרה כיום' פרושו כיום בהיר.
15. בשכל טוב ג"כ מפרש שהשבועה נועדה שלא יוכל לחזור בו: "א"ל, אף על פי שאין אתה מאמין בכך, השבע לי באותו היום שתהא ראוי לנחול שלא תערער עלי".
16. וראה בחזקוני שדווקא כעת שלא נוהגת העבודת בבכורות, יכל יעקב לקנות אותה, אך לעתיד לבוא שהעבודה בבכורות נוהגת אין אדם רשאי לקנות בכורה.

כדברי האב"ע (פסוק לג) שיצחק כלל לא היה עשיר, או שאף אם יצחק היה עשיר, סבר עשו שהוא ימות לפני אביו (כמבואר בחלק מהמפרשים להלן) וממילא לא יירש אותו.

גם ברש"י (פסוק לב) משמע **שהמכירה היתה רוחנית**, ויתכן לדחות כהדחיות הנ"ל. וברשב"ם כותב להדיא שהמכירה היתה על חלקו הראוי לו בממון יצחק. וכן משמע בדעת זקנים. וכן באב"ע (פסוק לד).

וְלָמָּה זֶּה לִי בְּכֹרָה • האם עשו האמין במשמעות של העבודה ורק היו לו תירוצים, או שכפר בכל?

(כה,לב) וַיֹּאמֶר עֵשָׂו הִנֵּה אָנֹכִי הוֹלֵךְ לָמוּת וְלָמָּה זֶּה לִי בְּכֹרָה.

יש להבין למה אמר עשו "הנה אנכי הולך למות", הלא היה באותה עת בשיא כוחו ומדוע חשש ממיתה?

רש"י מפרש ב' פירושים אשר לפי שניהם נראה שעשו כלל לא חשש שהולך כעת למות, פירוש א' - שה'הולך למות' נסוב על **העבודה בבכורות** שלא תהיה כך לעולם, כי שבט לוי יטלו אותה. פירוש ב' - ה'הולך למות' אמור על עשו **שימות בעתיד מחמת העבודה**, מפני שלא יוכל לקיים את כל האזהרות התלויות בה. לב' פירושים אלו משמע שעשו לא כפר בעצם העבודה ובשכר עליה, אלא היו לו חשבונות מדוע זה ממילא לא שווה לו[17].

רשב"ם (בשם אביו) פירש לפי פשוטו, שעשו אמר כי **בכל יום הוא בסכנת מיתה מחמת עיסוקו בציד**, ו"למה זה [לי] להמתין חלק בכורה לאחר מיתת אבינו". ולפי זה המיתה אינה נגרמת מהבכורה, כרש"י, אלא המיתה היא הגורמת לאובדן ערך הבכורה בעיני עשו[18].

בפרושי בעלי התוס' על התורה (ר"ח פלטיאל והדר זקנים) מובא פירוש נוסף בשם מדרש, שפירש כפשוטו, **שנמרוד חפץ להרוג את עשו בגלל שהשיג גבולו**, ובגלל זה אמר עשו שהולך הוא למות.

בת"י מבואר לא כך:

וַאֲמַר עֵשָׂו, הָא אֲנָא אָזֵיל לְמָמָת וְלֵית אֲנָא חָיֵי תּוּב בְּעָלַם אָחֳרָן, וְלָמָּה דְנַן לִי בְּכֵרוּתָא וְחֶלְקָא בְּעָלְמָא דְאַתְּ אֲמַר.

[ואמר עשו, הרי אני הולך למות, ואיני חי לעולם אחר (עולם הבא), ולמה זה לי בכורה וחלק בעולם שאתה מדבר עליו].

ת"י מבאר שעשו כפר בעולם הבא[19], ולפי זה עשו לא חשש שהוא הולך למות עתה, אלא אמר שמבחינתו המוות הוא סוף דרכו **ואינו מאמין בחיי העולם הבא**, ולמה לו הירושה הרוחנית שבאה עם הבכורה[20].

וַיִּזְרַע יִצְחָק בָּאָרֶץ הַהִוא • לצורך מה זרע יצחק?

(כו,יב) וַיִּזְרַע יִצְחָק בָּאָרֶץ הַהִוא וַיִּמְצָא בַּשָּׁנָה הַהִוא מֵאָה שְׁעָרִים וַיְבָרְכֵהוּ יְיָ.

יש להבין למה שינה יצחק ממנהג אבותיו שהיו רועי צאן, ואילו הוא בחר להיות עובד אדמה. ועוד, הלא ה' ציווהו לדור בגרר דירת ארעי, 'גּוּר בָּאָרֶץ הַזֹּאת' (לעיל פס' ג), מלשון גרות וארעי[21]. ולמה זרע שם, שזה מוביל להשתקעות ודירת קבע?

בת"י מתבאר הדבר:

וְזָרַע יִצְחָק לְצַדְקָתָא בְּאַרְעָא הַהִיא, וְאַשְׁכַּח בְּשַׁתָּא הַהִיא עַל חַד מְאָה בִּדְשַׁעֲרוֹי וּבָרְכֵיהּ ה'.

[ויזרע יצחק לצדקה בארץ ההיא, ומצא בשנה ההיא על אחד (פי) מאה משיעורו וברכו ה'].

---

17. אכן מכל מקום נאמר 'ויבז עשו את הבכורה' וברש"י: העיד הכתוב על רשעו שביזה עבודתו של מקום. כלומר שלא היה זה דבר הגלוי לכל והוצרך הכתוב להעיד על כך שכל התירוצים היו כלפי חוץ אך באמת בז עשו לבכורה.
18. וראה בספורנו טעם נוסף מדוע סבור היה עשו כי הולך הוא למות.
19. שמו"ר א,א. וכן בגמרא (ב"ב טז.). ובלקח טוב ובפירוש הטור מובא שכפר בעיקר.
20. לפי זה משמע שמכירת הבכורה הייתה עניין רוחני בשביל חלקו של עשו בירושת אביו (החומרית), ויש לפרש את דברי ת"י לעיל (פס' לא): "כְּיוֹם דְּאַנְתְּ עָתִיד לְמֵיחָסָן" - לעלמא דאתי, ולא על יום מיתת אביו, שאז תבוא לחלקו הירושה החומרית. אלא שאין זה מסתבר דהא העבודה בבכורות נהגה אז ואינה נוהגת רק לעלמא דאתי. (אם בכלל נוהגת לעלמא דאתי - עיין באוה"ח בפרשת ויחי).
21. ראה הכוה"ק ומלבי"ם שם שפירשו כן.

ת"י מוסיף מלה אחת "לצדקתא", ע"ד לשון הכתוב (הושע י,יב): 'זִרְעוּ לָכֶם לִצְדָקָה'[22], ולפי זה יתפרש כי יצחק לא זרע בשביל להשתקע ולעשות ממון, **אלא אך ורק בשביל לעשות צדקה עם העניים**, כיון ששנת בצורת הייתה (רש"י ורשב"ם), ומשום כך ברכו ה' וקצר יבול פי מאה.

ומובא כיו"ב בפרקי דר"א (פל"ב):

*ויזרע יצחק בארץ ההיא, ר' אליעזר אומר, וכי זֶרַע דגן זֶרַע יצחק, חס ושלום, **אלא לקח כל מעשר ממונו וזרע צדקה לעניים ולאביונים**, כשם שאתה אומר זרעו לכם לצדקה קצרו לפי חסד, וכל דבר ודבר שעישר פתח לו הקב"ה מאה שערין של מיני ברכות, שנ' וימצא בשנה ההיא מאה שערים[23].*

לֵאמֹר לָנוּ הַמָּיִם ◆ עם מי הצדק, הלא הארץ היתה מוחזקת בידי הפלשתים?

(כו, כ) וַיָּרִיבוּ רֹעֵי גְרָר עִם רֹעֵי יִצְחָק לֵאמֹר לָנוּ הַמָּיִם וַיִּקְרָא שֵׁם הַבְּאֵר עֵשֶׂק כִּי הִתְעַשְּׂקוּ עִמּוֹ.

לכאורה הדין עם רועי גרר, הלא המים נבעו מארצם, וכלשון החזקוני "לפי שהיו זוחלין מן הנחל שהיה שלהן"?

ברמב"ן (פסוק יז) מדקדק מלשון הפסוק שמצאו 'באר מים חיים' 'לאמר כי היה (הבאר) מקור נובע מים חיים, אין מימיו מן הנחל כאשר אמרו מריביו'.

אולם ת"י מבאר באופ"א:

וּנְצוֹ רָעֲוָתָא דִּגְרָר עִם רָעֲוָתָא דְיִצְחָק לְמֵימַר דִּי לָנָא מַיָּא, וַהֲוָה צְבוּ מִן שְׁמַיָּא וִיבִישַׁת, וּבְכֵן אַהֲדָרוּ יָתַהּ לְיִצְחָק וּנְבַעַת, וּקְרָא שְׁמָא דְבֵירָא עֵסֶק אֲרוּם אִתְעַסַּקוּ עֲלָהּ עַמֵּיהּ.

[ויריבו רועי גרר עם רועי יצחק לאמר המים שלנו, והיה רצון משמים ויבשה הבאר, ואז החזירו אותה ליצחק ונבעה מים שנית, וקרא (יצחק) את שם הבאר "עסק", כי התעסקו עליה עמו].

ת"י מוסיף **שהמים פסקו כשנטלו פלשתים את הבאר מיד יצחק**, ובזה נוכחו לדעת כי המים באו בזכותו של יצחק ולא בנביעה טבעית, ולכן השיבו לו אותה כי הבינו שהמים לא באו מחמת החפירה אלא מחמת זכויותיו של מי שחפרה ובזה נסתלקה טענתם שהבאר נבעה מארצם.

וכך היה אצל כל האבות שהמים באו בזכותם כדאיתא בפרקי דר"א (פל"ה):

***ר' עקיבא אומר כל מקום שהיו אבותינו הולכים היה הבאר מהלכת לפניהם, וחופרן בארץ שלשה פעמים ומוציאין אותן לפניהם**, אברהם חפר שלשה פעמים ומצא אותה לפניו, שנאמר וישב יצחק ויחפור את בארות המים, ויצחק חפר בארץ שני פעמים ומצא אותה לפניו, שנאמר ויחפרו עבדי יצחק בנחל.*

הבאר שבה לידי יצחק

לפי ת"י, הפלשתים השיבו את הבאר ליצחק, והכתב והקבלה מוכיח את זה ממה שכתוב: 'וַיִּקְרָא שֵׁם הַבְּאֵר עֵשֶׂק':

*אין אדם נותן שם לדבר שאינו שלו, **ומזה ראיה שעם היות שרבו על הבארות, נשארו ליצחק**, והיה מתקיים בו לא הניח לאיש לעשקם[24].*

[ראה עוד מענין זה להלן בביאור לפס' כו].

ההבדל בין המריבה על הבאר הראשונה לשניה

והנה לאחמ"כ חפרו עבדי יצחק עוד באר ומבואר בת"י שישנו שוני בין הבאר הראשונה לבאר השניה:

וַחֲפָרוּ בִּיד אוֹחֲרֵי וּנְצוֹ אוּף עֲלָהּ וְיבֵשַׁת וְתוּ לָא נַבְעַת וּקְרָא שְׁמָהּ שִׂטְנָה:

[וחפרו באר אחרת ורבו גם עליה, ויבשה ויותר לא נבעה וקרא שמה שטנה]

ת"י מוסיף שבשונה מהמריבה על הבאר הראשונה שנקראת 'עשק' שם **חזרו המים לבסוף לנבוע אחרי שהחזירוה ליצחק**, הבאר השניה יבשה ולא שבה עוד לנבוע. וטעם הדבר ביאר בספר 'להורות נתן' שישנו הבדל בין המריבות שבשלמא על הבאר הראשונה אשר נחפרה ב'נחל גרר' היתה להם איזו טענה שהמים באים מארצם, על הבאר השניה כבר לא היה

22. רמז לזה בעל מדרש אגדה: "ויזרע יצחק בארץ ההיא - שעשה צדקה גדולה עם עניי אותו מקום, שנאמר זרעו לכם לצדקה".
23. אכן בפדר"א המשמעות שכלל לא זרע אלא חילק ממון כנאמר 'זרעו לכם לצדקה' ויל"ע.
24. אמנם לפ"ז צ"ב מ"ט הוצרך לחפור עוד באר אחרת.

להם שום טענה, כי לא היתה **בנחל** גרר אלא רחוקה ממנו (עיין ברמב"ן הנ"ל) אלא רבו עמו מפני שקנאו בו. ומריבה זו שהיתה לחינם הביאה לתוצאה גרועה יותר מהמריבה על הבאר הראשונה. והביא על זה את דברי 'חכמי המוסר' (הובא בשל"ה דף רמב.) שמחלוקת אחת דוחה מאה פרנסות, (והיינו שבשניה היתה מחלוקת טפי וכאמור לפיכך יבשה הבאר)

יתכן להוסיף על דבריו שדבר זה בא לידי ביטוי אף בשם שנתן יצחק לבאר - 'שטנה' על שם המריבה שהיתה ללא כל טענה אלא אך ורק 'שטנה'. בשונה מהבאר הראשונה שנקראת 'עשק' על שם המריבה שהיתה מריבה של התעסקות עם טענות. עוד יתכן שלאחר שראו רועי גרר את תוצאותיה ההרסניות של המחלוקת לא רבו עמו יותר ולפיכך הניחוהו לחפור הבאר השלישית שנקראת 'רחובות'.[25]

וַאֲבִימֶלֶךְ הָלַךְ אֵלָיו מִגְּרָר • מה גרם לאבימלך ללכת לכרות ברית עם יצחק?

(כו, כו) וַאֲבִימֶלֶךְ הָלַךְ אֵלָיו מִגְּרָר וַאֲחֻזַּת מֵרֵעֵהוּ וּפִיכֹל שַׂר צְבָאוֹ.

מדוע אבימלך חזר אל יצחק אחר שגירשו (לעיל פס' טז)**? ומה פירוש "ואחוזת מרעהו" - מהי לשון 'האחוזה'?**

הרמב"ן (פסוק כט) מפרש **שאבימלך חשש שיצחק יפר הבטחת אברהם**, מכיון שאף הם הפרו את הברית וגרשוהו מאתם, ולכן הלך לחדש איתו את הברית.

ת"י מפרש את סיבת בואו של אבימלך מטעם אחר:

וְכַד נְפַק יִצְחָק מִגְּרָר אִתְיַבְּשָׁן בֵּירֵיהוֹן וְאִילָנֵיהוֹן לָא עֲבַדוּ פֵּירִין, וְאַרְגִּישׁוּ דְּבָגִין דְּתָרֵיכוּ יָתֵיהּ חֲוָה לְהוֹן כָּל דָּא, וַאֲזַל אֲבִימֶלֶךְ לְוָתֵיהּ מִגְּרָר, וְאַתְקֵיף בְּרַחֲמוֹי לְמֵיזַל עִמֵּיהּ וּפִכֹל רַב חֵילֵיהּ.

[כאשר יצא יצחק מגרר התייבשו בארותיהם (של פלשתים) **ואילניהם לא עשו פרי. והרגישו** (פלשתים) **שבגלל שגרשוהו היה להם כל זה. והלך אבימלך אליו מגרר, והפציר באוהביו לילך איתו, ופיכול שר צבאו].**

ת"י מסביר שבצאת יצחק מגרר **פסק השפע מפלשתים**, ומבאר החיד"א (פני דוד כאן) שבתחילה סברו הפלשתים כי השפע בא בזכותם, ולכן אמרו ליצחק (לעיל פס' טז): 'לֵךְ מֵעִמָּנוּ כִּי עָצַמְתָּ **מִמֶּנּוּ** מְאֹד', כלומר, מה שעצמת - ממנו הוא. אבל אחר שגרשוהו ונפסק מהם השפע, הבינו כי לא בזכותם הוא בא אלא בזכות יצחק[26] ולכן שבו אליו.

וכך מבאר ת"י את הפסוק הבא (כז), שיצחק שאל את אבימלך ואנשיו, מדוע באתם אלי 'שאתפלל אליכם' הרי אתם שנאתם אותי וגרשתם אותי מעליכם. הרי דס"ל שתכלית ביאת אבימלך היתה בשביל שיצחק יתפלל עליהם.

ביאור הלשון 'ואחוזת מרעהו'

בלשון 'אחוזת מרעהו' נאמרו כמה פרושים, לפי המסורה "אחוזת" זהו **שם אדם** (רד"ק[27]), ובדומה לזה מובא בב"ר (סד,ט) לשיטה אחת [אלא ששם הוא נקרא "אחוזת מרעהו" ולא אחוזת בלבד]. ואונקלוס תרגם "סיעת מרחמוהי" - **חבורת אוהביו**. ואילו ת"י תרגם את "אחוזת" מלשון אחיזה, ופירש שאבימלך **אחז והפציר באוהביו להתלוות אליו.**

וַיִּשָּׁבְעוּ אִישׁ לְאָחִיו • האם לבסוף נכרתה הברית אשר ביקש אבימלך לכרות עם יצחק?

(כו,לא) וַיַּשְׁכִּימוּ בַבֹּקֶר וַיִּשָּׁבְעוּ אִישׁ לְאָחִיו וַיְשַׁלְּחֵם יִצְחָק וַיֵּלְכוּ מֵאִתּוֹ בְּשָׁלוֹם.

יש להתבונן בשינוי מלעיל (פס' כח)**, שם נאמר שאבימלך ביקש מיצחק שבועה וברית, ואילו בפסוקנו נזכרה רק השבועה?**

בת"י מתבאר הדבר:

---

25. עיין בנו"כ יהונתן שדייק מלשון המקרא שהיה הבדל נוסף בין המריבה על ב' הבארות שעל הבאר הראשונה טענו שהמים שלהם, אך על גוף הבאר לא רבו, וכלשון הכתוב: 'לאמר לנו המים'. ואילו בבאר השניה רבו על גוף השטח שבו נחפרה הבאר, ולכן כתוב שלאחר המריבה הזו התרחק יצחק וחפר במקום אחר (מה שלא נכתב בבאר השניה,) ודו"ק.

26. במדרש נרמז ג"כ שכיון שגירש אבימלך את יצחק באו עליו פורענויות (בר"ר סד,ט): "ואבימלך הלך אליו מגרר, מגורר - **מלמד שנכנסו לסטים לתוך ביתו והיו מקרקרים בו כל הלילה**, דבר אחר מגרר, מגורר - מלמד שעלו בו צמחים".

27. באגרא דכלה פירש שהיה רעו של יצחק.

וְאַקְדִּימוּ בְצַפְרָא וְקַיְמוּ גְבַר לַאֲחוּי, וּפְסַג מִתְגָא דַחֲמָרֵיהּ וְיהַב פִּסְגָא חֲדָא לְהוֹם לְסַהֲדוּ, וְצַלִּי עֲלֵיהֶם יִצְחָק וְאִתְרַוַּחוּ, וַאֲלוֹנוֹן יִצְחָק וַאֲזַלוּ מִלְוָתֵיהּ בְּשְׁלָם.

[וישכימו בבוקר, ונשבעו איש לאחיו, וחתך (יצחק) **את מתג חמורו ונתן להם חתיכה אחת לעדות, והתפלל עליהם יצחק ונושעו** (ממצוקת הבצורת) והלכו ממנו לשלום].

ת"י מוסיף **שיצחק אכן כרת ברית בזה שנתן לאבימלך וסיעתו חתיכה ממתג חמורו**[28].

יתכן שדבר זה נרמז בשם הבאר: 'שבעה' על שם שבע הכבשות שנתן אברהם לאבימלך וכדלהלן: דהנה רש"י כתב שהשם 'שבעה' ניתן על שם הברית, (ולא על שם השבועה ראה שפתי חכמים) וצ"ב כיצד רמוזה ברית במילה 'שבעה'? וראה ברמב"ן שביאר זאת:

*וקרוב לי שהוא הבאר שכרה אברהם **ונתן לו שבע כבשות לעדה** (לעיל כא, ל) כי סתמוהו פלשתים עם האחרים, וישב יצחק ויחפור אותו, **ויקרא לו גם הוא כשם אשר קרא לו אביו**[29].*

כלומר ש'השבעה' הם שבע הכבשות אשר נתן אברהם לאבימלך, וקראו יצחק כן - להורות שהברית שהיתה עם אברהם **שרירא וקיימת גם עם בנו יצחק.** (ומטעם זה אף נתן להם מתג מחמורו להורות על קיום הברית גם עמו).

כדברי ת"י על קיום הברית עם מתג החמור, מובא בפרקי דר"א (פל"ה):

*מה עשה יצחק, **כרת אמה ממתג החמור שהיה רוכב עליו ונתן לו לאות ברית שבועה**, וכשמלך דוד רצה לבא בארץ פלשתים ולא היה יכול מפני אות ברית שבועת יצחק, שנאמר (שמואל ב' ח,א): 'ויקח דוד את מתג האמה מיד פלשתים'.*

וַיִּקְרָא אֶת עֵשָׂו בְּנוֹ הַגָּדֹל • העיתוי של הברכות בליל חמישה עשר בניסן, מדוע?

(כז, א) וַיְהִי כִּי זָקֵן יִצְחָק וַתִּכְהֶיָן עֵינָיו מֵרְאֹת וַיִּקְרָא אֶת עֵשָׂו בְּנוֹ הַגָּדֹל וַיֹּאמֶר אֵלָיו בְּנִי וַיֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּנִי:

מדוע כהו עיניו של יצחק והאם זה אירע רק לעת זקנותו? עוד יש לידע מהו המועד אשר בו ניתנו הברכות ומדוע חפץ יצחק לברך דווקא במועד זה?

רש"י מביא ג' פירושים מדוע כהו עיניו של יצחק, לב' פירושים אירע זה לעת זקנותו **מחמת עשנן של נשות עשו שהיו מעשנות ומקטירות לעבודת אלילים**, או בשביל שיטול יעקב את הברכות. פירוש נוסף שכהות זו אירעה כבר בעקידה **בעת שביקש אברהם לשוחטו**, והיו המלאכים בוכים וזלגו דמעותיהם לתוך עיניו.[30]

גם ת"י סבור שעיניו כהו בזמן העקידה אך לא מחמת דמעות המלאכים אלא מטעם אחר:

וַהֲוָה כַּד סִיב יִצְחָק וְכַהָיָין עֵינוֹי מִלְּחָמֵי דְּכַד פַּפְּתֵיהּ אָבוֹי אִסְתַּכֵּל בְּכִוּרְסֵיהּ יְקָרָא וְשַׁרְיָין מֵהַהוּא זִמְנָא עֵינוֹי לְמִכְהֵי. וּקְרָא יַת עֵשָׂו בְּרֵיהּ רַבָּא בְּאַרְבֵּיסַר בְּנִיסָן, וַאֲמַר לֵיהּ בְּרִי, הָא לֵילְיָא דֵין עִילָּאֵי מְשַׁבְּחִין לְמָארֵי עָלְמָא וְאוֹצְרֵי טְלִין מִתְפַּתְּחִין בֵּיהּ, וְאָמַר לֵיהּ הָא נָא:

[והיה כאשר זקן יצחק וכהו עיניו מלראות, **שכאשר קשרו אביו הסתכל בכסא הכבוד, וזהלו מאותו זמן עיניו לכהות**, וקרא את עשו בנו הגדול **בארבעה עשר בניסן**, ואמר לו בני, הנה הלילה הזה עליונים משבחים לאדון העולם, **ואוצרות טללים נפתחים בו**, ואמר לו הנה אני.]

מדברי ת"י למדנו: א. שעיניו של יצחק כהו מחמת **שהסתכל בעת העקידה בכסא הכבוד**[31]. וכך איתא במדרש (ב"ר סה, י) שבשעה שעקד אברהם אבינו את יצחק בנו **תלה עיניו במרום והביט בשכינה...**

וראה עוד בתרגום ירושלמי (שמות יב, מב) שבעקידת יצחק ירדו השמים **ויצחק ראה את שכלוליהם** ומפני זה כהו עיניו.

ב. עוד מבואר בת"י, שיצחק רצה לברך את עשו בליל חמשה

---

28. דרך כורתי ברית לעבור בין החלקים, כמ"ש רש"י לעיל (טו,י) לענין ברית בין הבתרים: "ודרך כורתי ברית לחלק בהמה ולעבור בין בתריה".
29. אמנם הספורנו ביאר בזה טעם אחר, שקראו לבאר שבעה מכיון שהיה זה המקום השביעי בו חפרו באר.
30. ובגמ' מגילה (כח.) מצינו פירוש נוסף על שהסתכל בעשיו הרשע, ומכאן למדו שהמסתכל ברשע עיניו כהות.
31. מעניין הדבר שבת"י לעיל (כב, י): הזכיר שעיניו של יצחק היו משוטטות **במלאכי מרום**, ולא הזכיר בכסא הכבוד כמו כאן, ודבריו שם מסתדרים יותר עם רש"י כאן, שכהו עיניו מפני שהביט במלאכים וזלגו דמעותיהם לתוך עיניו. וצ"ע.

עשר בניסן, (קראו שיעשה גדי בי"ד ויבוא ויתברך בליל ט"ו) שהוא זמן שהעליונים אומרים בו שירה (הלל - פדר"א להלן) ואוצרות הטל נפתחים בו. ואכן הברכה הראשונה היתה ויתן לך האלוקים **מטל** השמים...

הטעם שהעליונים משבחים בלילה זה מבואר בת"י על הפסוק (שמות יב, מב): "ליל שימורים הוא לה'", שלילה זה **שמור ובא משמת ימי בראשית לגאולת ישראל**, וארעו בו ארבעה מאורעות משמעותיים במהלך הדורות, וכולם נקראים 'ליל שימורים'. ואלו הם: בריאת העולם. התגלות ה' לאברהם בברית בין הבתרים. מכת בכורות בארץ מצרים. ובלילה זה אף עתידים לצאת מהגלות (בב"א).

כדברי ת"י מבואר גם בפרקי דר"א (פל"ב):

> ***הגיע ליל יום הפסח***, וקרא יצחק לעשו בנו הגדול ואמר לו, ***בני זה הלילה, כל העולם כלו אומרים בו הלל, ואוצרות טללים נפתחים בזו הלילה***, עשה לי מטעמים, עד שאני בעודי אברכך...

וכן איתא בזוה"ק (תולדות קמב:): "וְעַתָּה בְּנִי שְׁמַע בְּקוֹלִי וְגו'. בְּהַהוּא זִמְנָא, **עֶרֶב פֶּסַח הֲוָה**, וּבָעֵי יֵצֶר הָרָע לְאִתְבָּעֲרָא, וּלְשַׁלְטָאָה סִיהֲרָא, רָזָא (דף קמב ע"ב) דְּמְהֵימְנוּתָא. וְעַל דָּא עָבְדַת תְּרֵי תַּבְשִׁילִין."

אולם מרן הגרח"ק זצ"ל (בספר למכסה עתיק) ציין לדברי הזוה"ק הנאמרים קודם התקיעות (אמור צט: - רעיא מהימנא) שם משמע שמאורע זה היה בראש השנה, עיי"ש. וראה בגר"א בהלכות ראש השנה (תקפג א) שמבאר הטעם שאוכלים תפוח (בדבש) - 'ע"ש ופריו מתוק, וכמ"ש ריח שדה ומתרגמינן 'חקל תפוחין', ומסיים הגר"א: **והיה בר"ה כידוע.**

וְרִבְקָה שֹׁמַעַת בְּדַבֵּר יִצְחָק אֶל עֵשָׂו
◆ כיצד שמעה רבקה את השיח בין יצחק לעשו?

(כז,ה) וְרִבְקָה שֹׁמַעַת בְּדַבֵּר יִצְחָק אֶל עֵשָׂו בְּנוֹ וַיֵּלֶךְ עֵשָׂו הַשָּׂדֶה לָצוּד צַיִד לְהָבִיא:

קשה למה כתוב 'ורבקה שומעת' בלשון הוה, ולא בלשון עבר - 'שמעה', כדרך הכתוב[32], וכמו שכתוב בהמשך הפסוק 'וילך עשו'? (עיין באוה"ח שעמד על כך[33])

בת"י מתבאר הדבר:

> וְרִבְקָה שְׁמַעַת **בְּרוּחַ** קֻדְשָׁא בַּד מַלֵּיל יִצְחָק עִם עֵשָׂו בְּרֵיהּ, וַאֲזַל עֵשָׂו לְחַקְלָא לְמֵיצַד צֵידָא לְאַיְתָאָה.
>
> [ורבקה שמעה **ברוח הקודש** כאשר דיבר יצחק עם עשו בנו, והלך עשו לשדה לצוד ציד להביא].

ת"י מוסיף שרבקה **שמעה ברוח הקודש**, ויתכן שמטעם זה הדגיש הכתוב בלשון הוה 'שומעת' להורות שלא היתה זו שמיעה של האזנה לשיחת יצחק ועשו.

וכן דייקו במדרש (תנחומא, ילמדנו[34]) מלשון הכתוב:

> *ורבקה שומעת, בשעה ששלח יעקב את עשו לצוד ציד להביא, **נאמר לרבקה הדבר ברוח הקדש**, שנא' ורבקה שומעת.*

וכן מובא בזוה"ק (ח"א קמב.):

> *דהא בשעתא דקרא ליה יצחק לעשו בריה, יעקב לא הוה תמן, **ושכינתא אודעת לה לרבקה**, ורבקה אודעת ליה ליעקב.*

וְהָיִיתִי בְעֵינָיו כִּמְתַעְתֵּעַ וְהֵבֵאתִי עָלַי קְלָלָה וְלֹא בְרָכָה ◆ ממה יעקב חשש יותר, מהפסד הברכות או מקבלת קללות?

(יא-יב) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל רִבְקָה אִמּוֹ הֵן עֵשָׂו אָחִי אִישׁ שָׂעִר וְאָנֹכִי אִישׁ חָלָק. אוּלַי יְמֻשֵּׁנִי אָבִי וְהָיִיתִי בְעֵינָיו כִּמְתַעְתֵּעַ וְהֵבֵאתִי עָלַי קְלָלָה וְלֹא בְרָכָה.

בשני הפסוקים המתארים את חששו של יעקב עולות שתי נקודות. א: (מהפסוק הראשון) שמא התוכנית תכשל בגלל ההבדלים שבין יעקב לעשו, והתרמית תתגלה. ב: (מהפסוק השני) שמא מחמת הרמיה תבוא עליו קללת אביו. וכאן יש לשאול, האם עיקר חששו של יעקב היה שהתרמית תתגלה והתכנית תרד לטמיון, או שפחד

---

32. האבע"ז הרגיש בזה וכתב: "ורבקה שומעת - היתה שומעת".
33. ומתחילה יישב כדברי ת"י שכאן הודיע הכתוב שרבקה היתה נביאה, אך לבסוף דחה שאולי נאמר בלשון זה ורבקה שומעת היות ויצחק דיבר עם עשו בלט בדרך של דברים נכמסים, ולכך האמין בבא יעקב כי הוא עשו כי באזן עשו דבר.
34. בראשית אות קכא.

מקללת הצדיק? או שמא שניהם יחדיו?

ת"י מבאר בזה דברים ברורים:

(פס' יא): וְעַל דַּהֲוָה יַעֲקֹב דְּחִיל חֵיטָא, דְּחֵיל דִּלְמָא יְלַטְטִינֵּיהּ אֲבוּי, וַאֲמַר, הָא עֵשָׂו אָחִי גְּבַר שַׂעֲרָן וַאֲנָא גְּבַר שְׁעִיעַ.

[ועל שהיה יעקב ירא חטא, חשש שמא יקללנו אביו, ואמר, הרי עשו אחי איש שעיר ואני איש חלק].

ת"י מקדים על תרגום הפסוק, שהמניע לחששת יעקב מפני גילוי התרמית, הוא משום שהיה **ירא חטא וחשש מקללת אביו.** ונראה שבא להדגיש שעיקר חששו של יעקב היה מהקללה, ומה שפתח יעקב בהבדלים שבינו לבין עשו זהו רק הנימוק לחששו העיקרי[35]. וכן משמע בפדר"א (פרק לב) שיצחק חשש מכיון שהיה ירא חטא.

ורבקה השיבתו (בפס' יג): 'וַתֹּאמֶר לוֹ אִמּוֹ עָלַי קִלְלָתְךָ בְּנִי' וגו'. הרי שהתעלמה מחששו הראשון שמא תתגלה התרמית, כי הבינה שעיקר חששו מהקללה ורצתה להפיג יראתו.

וראה גם בתרגם אונקלוס: "ואמרת ליה אמיה **עלי אתאמר בנבואה** דלא ייתון לוטיא עלך". ומבאר הכוה"ק[36] שבאה לבטל את חששו מכך שהוא מפר את רצון אביו, כי בנבואה התגלה לה שמשמים רוצים כי יעקב יטול את הברכה[37].

וַיָּבֵא לוֹ יַיִן וַיֵּשְׁתְּ • מהיכן היה ליעקב יין לתת ליצחק?

(כז,כה) ... וַיִּגַּשׁ לוֹ וַיִּשַּׁק לוֹ וַיָּרַח אֶת רֵיחַ בְּגָדָיו וַיְבָרֲכֵהוּ וַיֹּאמֶר רְאֵה רֵיחַ בְּנִי כְּרֵיחַ שָׂדֶה אֲשֶׁר בֵּרֲכוֹ יְיָ.

מנין היה ליעקב יין, הלא לא נזכרו לעיל שהביאה לו רבקה אלא לחם וגדיי עיזים?

בת"י מבואר חידוש גדול:

וְקָרֵיב לֵיהּ וַאֲכַל וְלָא חֲוָה חַמְרָא גַּבֵּיהּ, וְאוֹזְדַּמַּן לֵיהּ מַלְאָכָא וְאַיְתִי מִן חַמְרָא דְּאִצְטְנַע בְּעִינְבּוֹי מִן יוֹמֵי שֵׁידוּי עָלְמָא וְיַהֲבֵיהּ בִּידֵיהּ יַעֲקֹב, וְיַעֲקֹב אַמְטִי לֵיהּ לַאֲבוּי וּשְׁתִי.

[ויגש לו ויאכל, ולא היה יין לפניו, ונזדמן לו מלאך והביא לו יין המשומר בענביו מיום תחילת העולם ונתן ביד יעקב, ויעקב הביא לאביו ושתה].

ת"י מוסיף **שמלאך הביא את היין, שהיה משומר בענביו ששת ימי בראשית**[38]. ונמצא כן בתנחומא ישן (תולדות סי' טז):

*ויבא לו יין - מהיכן היה לו יין, הרי מצאנו שלא נתנה לו יין אימו אלא 'ותיתן את המטעמים' וגו', **ומי הביא לו יין, מיכאל הביא לו יין מגן עדן**[39].*

הנו"כ יהונתן ביאר שת"י דייק זאת מהנאמר: 'ויבא לו' ועד עתה לא נאמר לשון זו על התבשילים שהביא לו, אלא **ויגש** לו ויאכל. ומשמע שמה שהביא עתה הובא מבחוץ ולא היה מהדברים שהכינה רבקה ליעקב. וכן לא הוזכר לעיל (פסוק יז) שרבקה הביא לו יין. (אהבת יהונתן) וגם טעמי המקרא רומזים לענין זה שה'ויבא לו' מוטעם במרכא כפולה להורות שהיתה כאן הבאה נוספת מלבד מה שהביא יעקב ליצחק והיא הבאה של המלאך ליעקב. (כך מסופר שדקדק רבי בצלאל הכהן מוילנא בילדותו, וכ"כ הנו"כ יהונתן).

רְאֵה רֵיחַ בְּנִי כְּרֵיחַ שָׂדֶה אֲשֶׁר בֵּרֲכוֹ יְיָ • איזה ריח יש לשדה?

(כז, כז) וַיִּגַּשׁ וַיִּשַּׁק לוֹ וַיָּרַח אֶת רֵיחַ בְּגָדָיו וַיְבָרֲכֵהוּ וַיֹּאמֶר רְאֵה רֵיחַ בְּנִי כְּרֵיחַ שָׂדֶה אֲשֶׁר בֵּרֲכוֹ יְיָ.

כיצד היו לבגדי עשו (שלבשם יעקב) **ריח טוב** (והלא אין לך ריח רע כשטף העיזים - לשון רש"י)**? ומהו 'השדה אשר ברכו ה"?**

רש"י מבאר שנכנס עם יעקב ריח גן עדן (שהלא בגדים אלו באו מנמרוד אשר ירשם מאדם הראשון שלבשם בגן עדן). וריחם היה כריח שדה הוא שדה תפוחים.

ת"י מבאר באופן אחר:

---

35. ראה הכוה"ק שמדייק בלשון הכתוב (פס' יב) 'אולי ימושני אבי', למה לא כתוב **פן** ימושני אבי, שכך הדרך לכתוב כאשר המדבר לא חפץ שיקרה מה שחושש ממנו, כמו 'פֶּן יִשְׁלַח יָדוֹ וְלָקַח גַּם מֵעֵץ הַחַיִּים' (לעיל ג,כב), 'כִּי אָמַר פֶּן יִקְרָאֻנּוּ אָסוֹן' (להלן מב,ד). ואילו לשון "אולי" היא כשמקוה שיקרה מה שמצפה לו. ומסביר שיעקב, שהיה איש תמים, לא ניחא דעתו לבטל רצון אביו (שרצה מעיקרא לברך את עשו) אלא רצה שתבטל התכנית ואביו יברך למי שיחפוץ, וע"כ קיווה שימושנו אביו ותמנע התרמית כביכול.

36. כהמשך לדבריו שהובאו בהערה הקודמת.

37. ובדומה לזה מובא בת"י בפס' ה.

38. פירוש שונה מובא בשכל טוב: "ויבא לו יין - מאת אמו ששימרה לו לפני הפתח".

39. מובא בילקוט שמעוני רמז קטו.

וּקְרֵיב וְנַשֵּׁיק לֵיהּ, וַאֲרַח יָת רֵיחָא דִלְבוּשׁוֹי וּבָרְכֵיהּ וַאֲמַר, חֲמוֹן רֵיחָא דִבְרִי כְּרֵיחָא דְקִטּוֹרֶת בֻּסְמָנַיָּא דַּעֲתִידָא מִתְקָרְבָא בְּטָוָר בֵּי מַקְדְּשָׁא, דְּאִתְקְרִי חֲקַל דְּבָרִיךְ יָתֵיהּ ה', וְאִתְרְעִי לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ תַּמָּן.

[וקרב ונשק לו, והריח את ריח לבושו וברכו, ואמר: **ראו ריח בני כריח קטורת הבשמים שעתידה להיקרב בהר בית המקדש, שנקרא השדה שבירך ה', והתרצה להשרות שכינתו שם**].

ת"י מפרש **שהשדה הוא בית המקדש, והריח הוא ריח הקטורת המוקרבת בו**, וריח זה לכאו' לא היה מ'בגדי עשו' אלא **מיעקב**, שה' הפיח בבגדיו ריח הקטורת.

וכמובא בתנחומא ישן (תולדות כב):

*יש דורשים לומר, **הקטורת העתידה לעשות בבית המקדש - הפיח הקב"ה ריחה בבגדיו של יעקב.***

ומצינו בחז"ל שדרשו פסוק זה על בית המקדש, [אך בהקשר שונה] (בר"ר סה,כג, וכן בספרי וזאת הברכה סי' שנב):

*מלמד שהראה לו הקדוש ברוך הוא בית המקדש בנוי וחרב ובנוי, **ראה ריח בני** - הרי בנוי, היך מה דאת אמר (במדבר כח,ב): 'ריח ניחוחי תשמרו', **כריח שדה** - הרי חרב, כמה דאת אמר (מיכה ג,יב) 'ציון שדה תחרש', **אשר ברכו ה'** - בנוי ומשוכלל לעתיד לבא כענין שנאמר (תהלים קלג,ג): 'כי שם צוה ה' את הברכה חיים עד העולם'*[40].

יַעַבְדוּךְ עַמִּים ...לְאֻמִּים ...לְאַחֶיךָ ...בְּנֵי אִמֶּךָ • ברכה כללית לשררה בלשונות שונים, או פירוט מדוקדק של מי ואיך?

(כז,כט) יַעַבְדוּךְ עַמִּים וְיִשְׁתַּחֲווּ לְךָ לְאֻמִּים הֱוֵה גְבִיר לְאַחֶיךָ וְיִשְׁתַּחֲווּ לְךָ בְּנֵי אִמֶּךָ אֹרְרֶיךָ אָרוּר וּמְבָרֲכֶיךָ בָּרוּךְ.

לשון הברכה בפסוקנו בנויה כשירה, שלשה בתים בני שתי צלעות כל אחד:

יַעַבְדוּךְ עַמִּים / וְיִשְׁתַּחֲווּ לְךָ לְאֻמִּים

הֱוֵה גְבִיר לְאַחֶיךָ / וְיִשְׁתַּחֲווּ לְךָ בְּנֵי אִמֶּךָ

אֹרְרֶיךָ אָרוּר / וּמְבָרֲכֶיךָ בָּרוּךְ

יש להבין האם זו אכן שירה גרידא, וכל "בית" בפסוק כופל עצמו כדרך המליצה, או שכל צלע רומזת לענין בפני עצמו?

בת"י מתבאר דבר:

יִשְׁתַּעְבְּדוּן לָךְ אֻמַּיָא, כָּל בְּנוֹי דְּעֵשָׂו. וְיִגְחֲנוּן קוּמָךְ מַלְכָוָתָא, כָּל בְּנָהָא דְקִטּוֹרָה. רַב וְשַׁלִּיט תְּהִי עַל אַחָךְ, וְיִהוֹן מְקַדְּמִין לְמִשְׁאַל בִּשְׁלָמָךְ בְּנֵי אִמָּךְ. לָיְטָךְ בְּרִי יְהוֹן לִיטִין, כְּבִלְעָם בַּר בְּעוֹר. וּמְבָרְכָךְ יְהוֹן בְּרִיכָן, כְּמֹשֶׁה נְבִיא סָפְרֵיהוֹם דְּיִשְׂרָאֵל.

[ישתעבדו לך אומות, כל בני עשו. וישתחו לפניך מלכים, כל בני קטורה. אדון ושליט תהיה על אחיך, ויקדימו לך שלום בני אמך. מקללך בני - יהיו מקוללים כבלעם בן בעור. ומברכך יהיו מבורכים כמשה הנביא, סופרן של ישראל].

מת"י עולה שמתחת למבנה השירי טמון רמז, וכל צלע רומזת לענין מיוחד, ועדיין יש זיקה בין החלקים, כי כל "בית" הולך מן הקרוב - בחלק הראשון - אל הרחוק שבחלק השני. וכך מתפרש הפסוק:

'יעבדוך עמים' - אלו בני עשו אחיו. **'וישתחו לך לאומים'** - אלו הדודנים הרחוקים יותר, בני קטורה[41].

'הוה גביר לאחיך' - ענין שלטון ושררה על כל שאמורים עד עתה. **'וישתחו לך בני אמך'**- ידרשו בשלומך (זהו פחות משעבוד ושליטה[42]) קרוביך מצד האם והם בני לבן אחי אמו (תוספת מתרגום ירושלמי וראה הערה)[43].

אוריך ארור' - זהו בלעם[44], והיפוכו, **'ומברכך ברוך'** - זהו משה רבנו אשר בירך את ישראל ב'וזאת הברכה' אשר ברך משה.

לביאור זה (עפ"י התוספת מתרגום ירושלמי) שבני אמך הם היותר רחוקים משפחת בני לבן, מבואר יישוב נוסף למה שהקשה

---

40. אמנם מלשון ת"י נראה שהוא כינה "שדה" את הבית הבנוי, וכדאיתא בחז"ל 'לא כיצחק שקראו שדה שנאמר 'ויצא יצחק לשוח בשדה'. מכוון ובמדרש הכינוי הזה שמור לעת החרבן.

41. בדומה לכך מובא בב"ר (סו,ד): "וישתחוו לך לאומים - אלו בני ישמעאל ובני קטורה, דכתיב בהון אשורים ולטושים **ולאומים**".

42. גם הספורנו פירש שהתשחוויה היא מידה פחותה יותר: "וישתחוו לך לאומים - שגם המלכיות שלא יעבדוך ישתחוו לך שתהיה עליון למלכי ארץ".

43. לא נתפרש בת"י מי הם "בני אמך", אבל בתרגום ירושלמי נתפרש שאלו בני לבן - אחי אמו. ובני עשו נכללו לפי דעתו ב"הוה גביר לאחיך". ויש מפרשים (חזקוני ועוד) שהכוונה לבני רבקה, אם תנשא לאיש אחר אחרי מותו של יצחק.

44. וכך גם תרגם יונתן בפרשת לך לך (בראשית יב, ג) את מה שאמר ה' לאברהם: 'ואברכה מברכיך ומקללך אאר' שמקללך זה בלעם, וכדלהלן.

רש"י: מדוע אמר יצחק 'בני **אמך**', בשונה מיעקב שבירך את יהודה ואמר לו 'ישתחוו לך בני **אביך**'. ויישב רש"י שהיות וליעקב היו כמה נשים כדי לכלול את כל הבנים הוצרך לומר 'בני אביך', אך ליצחק היתה רק אשה אחת וא"כ אף הלשון 'בני אמך' כוללת את כל הבנים.

אכן צ"ב בדברי ת"י שהנה שבפרשת לך לך (בראשית יב, ג) תירגם את הנאמר שם: 'וַאֲבָרְכָה מְבָרֶכֶיךָ וּמְקַלֶּלְךָ אָאֹר'. 'וַאֲבָרְכָה מְבָרֶכֶיךָ' - **אלו הכהנים בשעה שמברכים את ישראל**. 'וּמְקַלֶּלְךָ אָאֹר' - זה **בלעם**. ולכאו' הטעם שפירש זאת על הכהנים הוא מכיון ש'מְבָרֶכֶיךָ' נאמר בלשון רבים, ואילו 'מְקַלֶּלְךָ' נאמר בלשון יחיד, ומדוע כאן שנאמר אותו לשון: 'מְבָרֶכֶיךָ' - בלשון רבים, פירש זאת על משה רבנו? וצ"ע.

וַיְהִי אַךְ יָצֹא יָצָא • עשו נכנס רגע כמימרא לאחר יציאת יעקב

(כז,ל) ... וַיְהִי אַךְ יָצֹא יָצָא יַעֲקֹב מֵאֵת פְּנֵי יִצְחָק אָבִיו וְעֵשָׂו אָחִיו בָּא מִצֵּידוֹ.

יש להבין מה משמעות הלשון 'אַךְ יָצֹא יָצָא', מדוע השתמשה התורה בלשון מזורזת ומחוזקת דהיינו 'יָצֹא יָצָא'? ומדוע לא מספיק לכתוב 'אך יצא יעקב', או 'ויהי כי יצא יעקב' וכו' מדוע כפל הכתוב בפעל עבר (יָצָא) **עם מקור** (יָצֹא)**?**

בת"י מתבאר הדבר:

> וַהֲוָה בְּרַם מִפַּק נְפַק יַעֲקֹב בְּתַרְתֵּין טְפוּחִין[45] מִלְּוָת יִצְחָק אֲבוּי, וְעֵשָׂו אֲחוּי עָל מְצֵידֵיהּ.
>
> [ויהי אך יצא יצא יעקב **כשני טפחים** מלפני יעקב אביו, ועשו אחיו בא מצידו].

מדברי ת"י מתבאר כי התורה רומזת את גודל הנס, שעשו הגיע **רגע כמימרא** אחר שיעקב קיבל את הברכות, ולא היה סיפק בידו לסכל את הברכה. ולזה הוסיף ת"י שבקושי הספיק יעקב לצאת שיעור של שני טפחים (בקירוב), וכבר בא עשו. וזו כוונת הכתוב: "אַךְ יָצֹא יָצָא" - להורות על הקטנה, שבקושי יצא וכבר נכנס אחיו[46].

כתוספת לדברי ת"י יש לציין את מדרשי חז"ל, כיצד נכנס עשו רגעים ספורים אחר יציאת יעקב ולא הרגיש ביציאתו:

> *וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כִּלָּה יִצְחָק לְבָרֵךְ אֶת יַעֲקֹב (בראשית כז, ל), **אָמַר רַבִּי אַיְבּוּ פּוּלְיוֹנוֹ שֶׁל אָבִינוּ יִצְחָק מְפֻלָּשׁ הָיָה, זֶה בָּא מִכָּאן וְזֶה בָּא מִכָּאן.** רַבָּנָן אָמְרֵי כְּמִין אִיסְטְרִיפּוֹמִיטָא, **הַדְּלָתוֹת הָיוּ נִכְפָּלִין לַאֲחוֹרֵיהֶם, עָמַד לוֹ יַעֲקֹב אַחַר הַדֶּלֶת עַד שֶׁנִּכְנַס עֵשָׂו וְיָצָא לוֹ**, הֲדָא הוּא דִכְתִיב (בראשית כז, ל): אַךְ יָצֹא יָצָא יַעֲקֹב, **נִרְאָה כְּיוֹצֵא וְאֵינוֹ יוֹצֵא.***

יש לראות מקור אפשרי לשיעור שני טפחים מלשון הכתוב: 'מֵאֵת **פְּנֵי** יִצְחָק אָבִיו', ופני אדם גדול שיעורן טפח (סוכה ה:[47]), וכיון שנכתב "פני" - בלשון רבים, ומיעוט רבים שנים, הרי נרמז כאן שיעור שני טפחים[48].

וַיֶּחֱרַד יִצְחָק חֲרָדָה גְּדֹלָה עַד מְאֹד • עשו עשה מטעמים מכלב שמצא, ויצחק הריח בהם את ריח הגהינם!

(כז,לא-לג) וַיַּעַשׂ גַּם הוּא מַטְעַמִּים וַיָּבֵא לְאָבִיו וגו'; וַיֶּחֱרַד יִצְחָק חֲרָדָה גְּדֹלָה עַד מְאֹד וַיֹּאמֶר מִי אֵפוֹא הוּא הַצָּד צַיִד וַיָּבֵא לִי וגו'.

צריך להבין למה לא נזכר בכתוב שיצחק אכל מציד עשו, ומדוע נחרד חרדה כה גדולה עד מאוד?

במפרשים ביארו שהחרדה היתה **על שבירך את הקטן לפני הגדול** (ראה דעת זקנים). וברש"י הביא מדרש (ב"ר סז, ב) שראה גהינם פתוחה לפניו **ולא ידע מי יפול בה הוא או בנו** עיי"ש במדרש. ובחזקוני ביאר הטעם שראה גהינם פתוחה לפניו (על פי המובא בהמשך במדרש שם) **שרצה יצחק לקלל את יעקב.** וראה בחזקוני פירוש נוסף.

ת"י מבאר באופן אחר:

> וְעַכְשָׁיו מֵימְרָא דַיְיָ מְנִיחַ צַיְדָא דַכְיָא, וְאַשְׁכַּח כַּלְבָּא חֲדָא וְקַטְלֵיהּ, וַעֲבַד אַף הוּא מְנָיוֹ תַּבְשִׁילִין וְאַיְתִי לַאֲבוּי; וְאִזְדַּעֲזַע יִצְחָק זַעֲזוּעַ סַגִּי בִּדְי שְׁמַע יָת קָלֵיהּ דְּעֵשָׂו, וְרִיחַ

45. בכ"י לונדון: 'טְפוּזִין', ופירושו 'כשתי קפיצות'.
46. וראה לשון רא"ם: "דאם לא כן "אך" למה לי, אלא על כרחך לומר שלא בא אלא למעט, שעד שלא נגמרה יציאתו בא אחיו".
47. ולמדו כן במסורת מפסוקא דידן.
48. אהבת יהונתן. ומפרש לפי זה למה לא תרגם יונתן את מלת "פני", כי תרגומה בא כבר במ"ש "כתרתין טפוחין".

תַּבְשִׁילֵיהּ עַלַת בְּאַנְפּוֹי חֵיךְ רֵיחָא[49] דִיקַדַת גֵיהִנָּם, וַאֲמַר, מַאן הוּא דֵיכִי[50] דְצָד צֵידָא וְאַעֵיל לִי.

[ודבר ה' עיכב ממנו מלצוד ציד טהור, ומצא כלב אחד והרגו, ועשה אף הוא ממנו תבשילים והביא לאביו. ויצחק נזדעזע זעזוע גדול כששמע את קולו של עשו, וריח התבשיל עלה באפו כריח אש הגהינם, ואמר, מי הוא זה איפוא שצד ציד ויבא לי].

ת"י מבאר **שה' מנע מעשו באותו היום לצוד ציד כשר הראוי לפיו של יצחק,** וכן מובא בב"ר (סז,ב):

*דא"ר יהושע בן לוי, כל אותו היום היה עשו צד צבאים וכפתן, **ומלאך בא ומתירן**, ועופות ומסכסכן, ומלאך בא ומפריחן.*

ומוסיף ת"י (מסורת שאינה ידועה ממקור אחר) שכיון שלא מצא ציד כשר, **בא לידו כלב אחד, והרגו והכין ממנו תבשילין.** וכיון שהביאו לפני יצחק, הריח מהתבשיל ריח גהינם[51] ומשום כך נחרד חרדה גדולה.

ת"י תרגם את "ויחרד" מענין זעזוע[52]. וביאר האהבת יהונתן שמחמת הפחד בא לו הזעזוע, עפ"י דברי רד"ק בשרשים (ערך חרד) שכשיבוא לאדם פחד פתאומי, יתנועע כל גופו.

וּלְכָה אֵפוֹא מָה אֶעֱשֶׂה בְּנִי • יצחק אמר לעשו: 'לך והסתלק ממני'!

(כז,לז) ... וּלְכָה אֵפוֹא מָה אֶעֱשֶׂה בְּנִי.

מה פירוש הלשון 'ולכה איפוא'?

ישנן שתי קריאות אפשריות למלה "לכה", האחת - בהוראת קנין (כמו "בשבילך"), והקריאה היא: "ובשבילך אפוא מה אוכל לעשות". והשנית - בהוראת הליכה, והקריאה היא: "לך אפוא ממני, כי מה אוכל לעשות בשבילך".

מתרגום אונקלוס נראה שפירש כדרך הראשונה, וכן פירש רש"י, והדברים מפורשים ברד"ק: "ולכה אפוא מה אעשה - **מה ברכה נשארה לך אחר זה**, וכן 'מה לך אפוא' (ישעיה כב,א)".

אמנם ת"י תרגם מלשון הליכה:

וְאִזֵיל וְתִטְרַד מִנִּי, דְמָה אֶעֱבֵיד לָךְ בְּרִי.

[ולך והסתלק ממני, כי מה אעשה לך בני].

לתרגום יונתן יצחק ציווה לעשו: **'לך והסתלק ממני'**, ואפשר שטעמו מפני תוספת הה"א (לכה), שמצינו כדוגמתה פעמים רבות במקרא בהוראת הליכה דוקא[53]. ובמדרש (בר"ר סז,ה) מצינו דעות לפי שני הפירושים:

ולכה איפוא, ברם לך פיתך אפויה[54], ר' יוחנן ור"ל, ר' יוחנן אמר הרף[55] ממני, שפורניתה אפויה לך בכל מקום, ר"ל אמר הרף ממני שאף וחמה מסורין לו.

טעם הדבר שיצחק רצה לסלק את עשו, מובן היטב לאור דברי ת"י לעיל שעשו הביא עמו מטעמים שעשה מכלב ונדף מהם ריח הגהינם.

וְהָיָה כַּאֲשֶׁר תָּרִיד • פריקת עול יעקב מעשו תלויה בהסתה שלו כנגד שמירת המצוות

(כז,מ) ... וְהָיָה כַּאֲשֶׁר תָּרִיד וּפָרַקְתָּ עֻלּוֹ מֵעַל צַוָּארֶךָ.

מה פשר הלשון "תריד" (בבנין הפעיל)?

רש"י פירשו מלשון צער: "והיה כאשר תריד - לשון צער, כמו 'אריד בשיחי' (תהלים נה,ג), כלומר **כשיעברו ישראל את התורה, ויהיה לך פתחון פה להצטער על הברכות שנטל**, ופרקת עלו". והאב"ע פירש מלשון רדיה, וכוונתו **כאשר תרדה ותשלוט** (וכן פירש רד"ק). והכתב והקבלה פירשו מענין רדית הדבש (הפרדתו), והכוונה - **והיה כאשר תפרד ממנו.**

ת"י מפרש באופן אחר:

וִיהֵי אִין תַּטְעֵי[56], וְתַחֵית יָת בְּנוֹי מִלְמִטַּר פִּקּוּדֵי אוֹרַיְתָא, בְּכֵן תְּהֵי פָּרֵיק נִיר שִׁעְבּוּדֵיהּ מֵעַל צַוָּארָךְ.

---

49. תוקן על פי כת"י לונדון.
50. תוקן על פי כת"י לונדון. דוגמת מה שכתוב (לעיל כד,סה) 'מִי הָאִישׁ **הַלָּזֶה**', ותרגם אונקלוס "מן גוברא **דיכי**". אהבת יהונתן.
51. במדרש (בר"ר סז,ב) מובא שראה גהינם נכנסת עמו.
52. בניגוד לאונקלוס שתירגמו מלשון תימה, ועיין רש"י על זה.
53. לדוגמא 'לְכָה נַשְׁקֶה אֶת אָבִינוּ יַיִן' (לעיל יט,לב), 'וְאֵלְכָה לַאדֹנִי' (לעיל כד,נו) ועוד רבים.
54. "לכה" בהוראת קנין, ו"אפוא" מלשון אפיה.
55. "לכה" בהוראת הליכה והתרחקות.
56. תוקן עפ"י כת"י לונדון.

[והיה אם תסית ותוריד את בניו מלשמור מצוות התורה, אז תפרוק עול שיעבודו (של אחיך) מעל צווארך].

ת"י מתרגם מלשון **הורדה**, ומפרש הכוונה **שיוריד את ישראל משמירת התורה**, שזו הפעלה שיש בידו לעשות בכדי להחזיר את הברכות אליו. וענין זה נרמז בחז"ל (בר"ר סז,ז) על מה שאמר יצחק ליעקב: 'ועל חרבך תחיה':

*א"ר יוסי בר חלפתא, אם ראית אחיך פורק עולה של תורה מעליו **גזור עליו שמדים ואתה שולט בו**.*

יִקְרְבוּ יְמֵי אֵבֶל אָבִי וְאַהַרְגָה אֶת יַעֲקֹב אָחִי • ההמתנה של עשו נבעה ממניעים כשרים או פסולים?

(כז, מא) ... וַיֹּאמֶר עֵשָׂו בְּלִבּוֹ יִקְרְבוּ יְמֵי אֵבֶל אָבִי וְאַהַרְגָה אֶת יַעֲקֹב אָחִי.

צ"ב כוונת אמרו "יקרבו ימי אבל אבי", למה לא זמם עשו להרוג את יעקב תכף ומיד? ואם תאמר שמפני כבוד אביו, כי לא רצה לצערו במות יעקב[57], זהו תימה לחשוב שעשו חשש לכבודו של אביו, "וכי עשו הרשע חס כ"כ על כבוד אביו, על כבוד קונו לא חס, על כבוד אביו לא כל שכן"?

(לשון הדר זקנים).

ואמנם מצינו בת"י בכמה מקומות (דברים ב, ה ועוד) שעשו **עסק בכיבוד אב** ומשום כך עמדה לו זכות זו לרשת את הר שעיר, ולמנוע מישראל לעבור בגבולו. וכך מבאר ת"י אף את חששו של יעקב מפני בואו של עשו בפרשת וישלח, (בראשית לב, יב) כי לעשו היה את הזכות של כבוד אב, ואילו יעקב נעדר מבית אביו כ"ב שנה. ולפ"ז צ"ל שעשו אכן נהג בגינוני כבוד כלפי אביו וכדאיתא בת"י הנ"ל. אך כל זה היה בדברים **ששימש את אביו**, אך עשו לא דאג **למילוי רצונו של אביו**, וכדמוכח מנשיו שהיו מורת רוח ליצחק ורבקה, והלך והוסיף רשעה על רשעתו, ולכן אף לא היה אכפת לו לצער את אביו בהריגת אחיו יעקב. והדרא קושיא לדוכתה מדוע המתין?

בת"י מתבאר הדבר:

וַאֲמַר עֵשָׂו בְּלִבֵּיהּ, לֵית אֲנָא עָבִיד הֵיכְמָא דַּעֲבַד קַיִן, דִּקְטַל יָת הֶבֶל בְּחַקְלָא אֲבוּי וַהֲדַר אֲבוּי וְאוֹלִיד יָת שֵׁת, בְּדֵם מִתְעַכַּב אֲנָא עַד זְמַן דִּימְטוֹן יוֹמֵי אֲבָלָא דְּמִיתַת אַבָּא, וּבְכֵן אֲנָא קָטֵיל יָת יַעֲקֹב אָחִי וַאֲנָא מִשְׁתְּכַח קָטֵיל וְיָרֵית.

[ואמר עשו בליבו, איני עושה כמעשה קין שהרג את הבל בחיי אביו, וחזר אביו והוליד את שת, אלא מתעכב אני עד שיגיעו ימי אבל מיתת אבי, ואז אני הורג את יעקב אחי, ואני נמצא הורג ויורש].

ת"י מיישב שעשו רצה להרוג את יעקב **בזמן שאביו כבר לא יוכל להוליד בן אחר**[58], ואז הוא לבדו יירש את יצחק. וכיוצא בזה מובא במדרש (בר"ר עה,ט) עם תוספת - שעשו תכנן לקרב את ימי האבל של **אביו - להרוג את יצחק**:

*מהו 'ויאמר עשו בלבו', אמר, קין הרג את אחיו ולא עשה לו המקום כלום וסוף שהוליד בנים אחרים וירשו עמו את העולם. **אבל אני אהרוג את יצחק אבי תחלה, ואח"כ אהרוג את יעקב אחי ואירש את העולם לבדי**, שנאמר 'יקרבו ימי אבל אבי', אמר, **אקרב אבלו של אבא קודם**, ואח"כ ואהרגה את יעקב אחי.*

אמנם לפי זה עשו חשש רק **מזרע אחר של יצחק**, אבל לא לקח בחשבון שיעקב יוליד בנים שיתבעו את חלקו בירושת יצחק, וכדברי המדרש (ויק"ר כז,יא) שפרעה ניסה להחכים מטעותו של עשיו:

*עשו אמר, שוטה היה קין שהרג את אחיו בחיי אביו, ולא היה יודע שאביו פרה ורבה, אני איני עושה כן, אלא יקרבו ימי אבל אבי. **פרעה אמר, שוטה היה עשו שאמר: 'יקרבו ימי אבל אבי' ולא היה יודע שאחיו פרה ורבה בחיי אביו** וכו'[59].*

לָמָּה אֶשְׁכַּל גַּם שְׁנֵיכֶם יוֹם אֶחָד • מדוע חששה רבקה שימותו שניהם בבת אחת?

(כז,מה) ... לָמָּה אֶשְׁכַּל גַּם שְׁנֵיכֶם יוֹם אֶחָד.

למה חרדה רבקה שמא ימותו שניהם ביום אחד?

רש"י הביא את דברי חז"ל (סוטה יג.) **שראתה ברוה"ק שיקברו**

57. רש"י. או משום שחשש מקללתו. רבנו בחיי.

58. שינקום את דמו של יעקב. חזקוני. ולת"י אף בלי"ז, אלא שאז יחלוק אף הוא מהירושה.

59. אבל במדרש פנים אחרים על מגילת אסתר (ג,יב) משמע שלא רצה עשיו לאבד את זרעו של יעקב אלא לשעבדם, וז"ל: "ולא כעשו, שאמר 'יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב אחי', **ואניח את בניו להיות לי לעבדים**".

באותו היום.

ת"י מפרש באופן אחר:

לָמָּה אֶתְכַּל אוּף תַּרְוֵיכוֹן יוֹמָא חָד, דְּאַנְתְּ מִתְקְטֵיל וְהוּא מִטְּרַד, הֵיכְמָא דְּאִתְכַּלַת חַוָּה מִן חֶבֶל דְּקַטְלֵיהּ קַיִן, וְאִטְּרַדוּ תַּרְוֵיהוֹן מִן אַפֵּי אָדָם וְחַוָּה, כָּל יוֹמֵי חַיֵּיהוֹם דְּאָדָם וְחַוָּה.

[למה אשכל גם שניכם יום אחד, שאתה נהרג והוא יוצא לגלות, כמו שנשכלה חוה מהבל - שהרגו קין, ונטרדו שניהם מלפני אדם וחוה (כיון שעל קין נגזר להיות נע ונד כל ימיו)**, כל ימי חייהם של אדם וחוה].**

לדברי ת"י רבקה לא חששה שימותו ביום אחד, אלא שהיא תאבד את שניהם, **את יעקב מפני שימות, ועשו ייצא לגלות,** כמו קין אחר שהרג את הבל.

פירוש אחר מובא בחזקוני, שרבקה התכוונה באמרה "גם שניכם" **ליעקב ויצחק,** לפי שעשו תכנן להרוג את יעקב ביום מותו של אביו.

וְהָיִיתָ לִקְהַל עַמִּים • משמעות המספר שבעים במנין הסנהדרין

(כח, ג) וְאֵל שַׁדַּי יְבָרֵךְ אֹתְךָ וְיַפְרְךָ וְיַרְבֶּךָ וְהָיִיתָ לִקְהַל עַמִּים:

אחר שנאמר 'וְיַפְרְךָ' מהו הריבוי שהתווסף ב'וְיַרְבֶּךָ'? ומה הפירוש 'קהל עמים'?

בספורנו מפרש: וְיַפְרְךָ - **בבנים.** וְיַרְבֶּךָ - **במעלה.** ואת 'קהל עמים' מצינו בתרגום אונקלוס שמתרגם: "ותהי לכנישת שבטין", - כלומר **קהל שבטים.**

תרגום יונתן מבאר ב' ענינים אלו בדרך אחרת:

וְאֵל שַׁדַּי יְבָרֵךְ יָתָךְ בְּגִיבְסִין סַגִּיאִין, וְיַפְשִׁינָךְ וְיַסְגִּינָךְ לְתַלִּיסַר שִׁבְטִין, וּתְהֵי זָכֵי לְכִנְשַׁת דִּבְנֵי סַנְהֶדְרִין דְּסִכּוּמְהוֹן שׁוּבְעִין בְּמִנְיָנָא עַמְמַיָּא:

[ואל שדי יברך אותך בנכסים רבים, ויפרך וירבך לשלש עשרה שבטים, ותהיה זוכה לאסיפת של בני סנהדרין שמספרם שבעים כמספר העמים]

ת"י מבאר ש'וְיַרְבֶּךָ' היינו שתזכה לי"ג שבטים. כלומר שלענין הברכה על ריבוי ההפריה **מונה את אפרים ומנשה כב' שבטים נפרדים,** מכיון שהם ב' ענפים שונים, שנכללים במנין השבטים כשבט אחד - שבטו של יוסף בתוך הי"ב שבטים.

מנין הסנהדרין כנגד שבעים אומות

עוד מבואר בת"י ש'קהל עמים' הוא קהל הסנהדרין המורכב משבעים דיינים **שמנינם כמנין שבעים אומות.** כלומר ש'העמים' שהוזכרו בפסוק הם שבעים האומות אשר כנגדם הועמד 'הקהל' שהוא הסנהדרין.

למדנו מדבריו שמנין הדיינים היושבים בסנהדרין מכוון כנגד שבעים האומות, והיינו שכחם של הסנהדרין הוא משקל העומד כנגד עצת שבעים אומות. וכעין זה מצינו במדרש הגדול (במדבר יא, טז):

*שבעים - שתהא סנהדרין של שבעים, ולמה שבעים, כנגד שבעים אומות, **שיהו מעשה שבעים זקנים כוכש עצת שבעים אזמות.***

אמנם במפרשים מצינו טעמים נוספים למנין שבעים הדיינים, ברמב"ן (במדבר יא טז) ורבנו בחיי (בראשית מו כז) מבואר שהישיבה במנין שבעים היא **כעין מחנה שכינה ששם יושבים שבעים מלאכים** (שרי האומות, כמבואר בת"י לעיל יא, ח) והשכינה על גביהם, ותכלית הדבר הוא שע"י מנין זה **יכללו כל הדעות ובכך יווצר שלמות הענין בו דנים.** וז"ל הרמב"ן (במדבר יא טז):

*וצוה המספר הזה בשופטי ישראל, **כי המספר הזה יכלול כל הדעות בהיותו כולל כל הכחות ולא יפלא מהם כל דבר**, וכן במתן תורה ושבעים מזקני ישראל, **כי ראוי במספר השלם הזה שישרה עליהם כבוד השכינה כאשר הוא במחנה העליון**... וקבלו רז"ל כי כל סנהדרי גדולה היושבת בבית השם במקום אשר יבחר לשכנו שם, כן יהיה מנינם שבעים, והנשיא על גביהם כמשה רבינו, והנה הם שבעים ואחד.*[60]

עוד בענין שבעים אומות ראה בת"י בפרשת נח (יא, ח) ובפרשת האזינו (לב, ח) ובגיליונות על פרשות אלו.

60. ובביאור הדבר ראה במכתב מאליהו (חלק ג עמ' ריב): "ענין שבעים הוא, הסיכום השלם של כל הפרטים, מכל צד ובחינה האפשריים, אשר בהצטרפותם מושגת שלמותו של אותו הענין בבחינה מקיפה של כלל שלם. שבעים פנים לתורה, **ושבעים דסנהדרין**, היינו צירוף של שבעים גישות והבחנות שכליות בדיון על ענין, שבו מושגת שלמות מקיפה של המחקר השכלי, להעמיד את הדבר על אמיתו. כל אופן של השגה הוא אמת כשלעצמו לפי ההבנה של השכל של הפרט, אך בהצטרפות כולם תושג השלמות המקיפה את האמת מכל צדדיה, בחינת אמת לאמיתה".